

ИДЕОЛОГИЈА „МЛАДЕ БОСНЕ“

IDEOLOGY OF "YOUNG BOSNIA"

Abstract: *Ideology of "Young Bosnia" originated from intellectual youth which came from the countryside and had multiple phases. First phase consisted of cultural development where high school and faculty students, primarily in Prague, alongside with newly formed Croat-Serb Coalition, connected with reform movement of professor Tomáš Masaryk and his "petty labour". After the annexation crisis intelligent youth connected with foreign revolutionaries, like Vladimir Gaćinović did with Russian revolutionaries in Switzerland, which caused "Young Bosnia" to abandon the "petty labour" ideology and involve in revolutionary work for freedom, Serbia and Yugoslavia with all means of that time, including assassinations.*

Key words: "Young Bosnia", Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, Mostar, Yugoslavia, Vladimir Gaćinović, Bogdan Žerajić, Gavrilo Princip, assassination, freedom, youth

Анстракт: Идеологија „Младе Босне“ од почетка је положена на интелектуалну омладину која је потицала са села, или скорошиње варошане, а пролазила је кроз више фаза. Прва се састојала од културног развитка и у њој су се гимназијалци преко студената, првенствено у Прагу, и новоформиране Хрватско-српске коалиције, повезали са реформистичким покретом професора Томаша Масарика и његовог „ситног рада“. Услед анексионе кризе и повезивање интелигентне омладине са страним револуционарима, као Владимира Гаћиновића у Швајцарској са руским, омладина „Младе Босне“ напушта идеологију „ситног рада“ и укључује се у револуционарни рад за слободу, српство, југословенство, свим средствима свога времена, па и атентатима.

Кључне речи: Млада Босна, Босна и Херцеговина, Сарајево, Мостар, српство, југословенство, Владимир Гаћиновић, Богдан Жерајић, Гаврило Принцип, атентат, слобода, омладина.

¹ Редовни професор на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци

Прилазећи обради саопштења „Идеологија Младе Босне“, користили смо неколико текстова припадника саме „Младе Босне“, као што су Владимир Гаћиновић, Боривоје Јевтић, Перо Слијепчевић, као и неких наслова из каснијег круга писаца о „Младој Босни“. Филозоф и писац Веселин Маслеша је теоријски најтемељније идеолошки обојио „Младу Босну“ и укупно друштво Босне и Херцеговине.

Као и сама „Млада Босна“ и њена идеологија, проистицала је из објективних услова и оквира развоја српске и укупне политике Босне и Херцеговине. Превасходну улогу у том склопу и развоју чинили су аустро-угарска колонијална власт и унутрашњи социјални слојеви, развијеније домаће грађанство са радничком класом и сиромашно сељаштво у кметству или беземљаштву, и међуслој образоване старије и млађе интелигенције, махом сеоског порекла, које је регрутовала „Млада Босна“.

Нараштај нараштају је преносио националне мисли. На прве тајне дружине међу мостарским гимназијалцима, међу којим су најактивнији били Богдан Жерајић, Владимир Гаћиновић, Димитрије Митриновић и неки други, утицали су очеви који су се истицали у народном раду. Ти гимназијалци су од 1904. до 1906. основали прву „Ђачку библиотеку“, обогаћујући је литерарним друштвом „Матица“ око Димитрија Митриновића, па онда политичким „Слобода“ са Жерајићем, Гаћиновићем, Мијатовићем. То кристалисање почело је раније у Сарајеву, Тузли, а после анексије Сарајево постаје центар омладинског организовања, у којем је главни био Данило Илић.²

Разривена сплеткама Аустрије, културно заостала, немајући уставног живота, Босна је била позорница на којој су старији омладинци (сви осим муслимана) били изразити носиоци племенске народности. Срби и Хрвати су се крајем XIX века спорили чији су муслимани. Таква политика спорења испољена је и 1911. када је академско друштво „Рад“, основано у Бечу 1906, давало инструкције средњошколцима у Сарајеву да придобију Хрвате за јединство и гледају да муслимане национализују, по могућности у српском духу.³

И почетна и касније развијенија идеологија „Младе Босне“ базирала се на утицајима са стране, као што су чешки „ситни“ и руски „револуционарни“ рад, које су наметали интереси, не само колонијалних власти, него и домаћа буржоазија са првим кругом факултетски образованих интелектуалаца и сиромашно сељаштво. После завођења уставности у Босни и Херцеговини 1910. године, српска буржоазија и прва генерација интелигенције

² Перо Слијепчевић, *Млада Босна, у: Напор Босне и Херцеговине за уједињење и ослобођење*, Сарајево 1929, стр. 202.

³ *Осуда у Бањалучком процесу*, Сарајево 1915, бр. 868, 97.

налазили су се на потпуно политичком беспућу. У својој политичкој пракси грађанство се руководило искључиво интересима, „са својим националистичким манифестацијама изражавало је само сарджај свог национализма“ и он се разликовао од сељачког, „чија су оба оквира била легимитет.

У односу на грађанство, „сељачке масе акцијом показују да их интересују други проблеми и да су спремне да иду другим путевима, без обзира на устав, и против њега воде своју борбу“. Тај покрет сељака могао је да буде једини стварни носилац и највећа демократска снага у Босни. Међутим, међу грађанским партијама није било ни једне која је радила демократски, а на леђа народа товарени су све већи намети.⁴ Због тога, најчувеније име „Младе Босне“, Гаврило Принцип, пред Атентат у Сарајеву, каже: „Кад би Сарајево могао сабити у кутију шибица ја бих га запалио.“⁵ Исто тако, атентатор Недељко Чабриновић, пред иследним судијом каже да му је падало на памет да уђе „у саборницу, па да бацим с галерије бомбу међу посланике, јер он се уверио да су они хуље и кукавице, те ништа не раде, или док штогод раде ништа не вреди“.⁶

Друга млађа генерација интелигенције, будући сеоског порекла или скорашњих варошанина, није још стигла до свог грађанског занимања. Почела је политички да мисли у доба великог националног пораза – анексије – јер се није могла помирити са тадашњом реакцијом грађанства на тај акт.⁷ У свим појавама она види напуштање националних стремљења у вођству српске политике услед слабости и класне условљености. Тако почињу да се разилазе „они горе и они доле“. С тим у вези, младобосанац Боривоје Јевтић, један од главних прегалаца „Младе Босне“, каже: „Ту се већ први пут јасно обележавају класне разлике између оних доле и оних горе, и српство и пусто србовање није све што млади нараштај жели.“ Током политичког сазревања омладина сазнаје и многе друге ствари, међу којима и то да је Беч „успео да савест неким амбицијама олакша – концесијама“, и да је „други аустријски режим био знатно корумпирао чаршију“.⁸ Саборска политика Српског клуба „само је још више потенцирала савест омладине о потреби самосталне политичке акције, која се мора у свему разликовати од јаловог саборског тактизирања“. Понашање српског грађанства, његове штампе, чак и листа „Народ“, који најавује да „Аустрију треба уништити“, произвело је код омладине „Младе Босне“ то да она „неће више само речи: хоће

⁴ Данило Илић, *Демократија код нас, Споменница Данила Илића*, Сарајево 1922, 69.

⁵ Боривоје Јевтић, *Сарајевски атентат*, Сарајево 1923, 35.

⁶ Л. Пфефер, *Истрага о сарајевском атентату*, Нова Европа, Загреб, 1938, 51.

⁷ Владимир Гађиновић, др Вукан Круљ, у: *Споменници Владимира Гађиновића*, Сарајево 1921, 57.

⁸ Боривоје Јевтић, *Сарајевски атентат*, 4–6.

акцију, и то револуционарну. Она питање националног ослобођења не би одлагала до судњег дана, јер српски сељак и српски народ су робови, кметови, недостојно човека и Србина. Владимир Гађиновић, упућујући љубав „Младе Босне“ сељаку и малом човеку, каже: „Млади босански покрет за обнову своје земље мора се темељити на дубокој, огромној љубави према народу и великој творачкој вери у самог себе.“⁹ Или: „У доба малих слепих цепкања и партија, за њега беше једини суверени српски народ, једна странка мали бичевани нижи слој и средња полупробуђена његова маса“.¹⁰

Како „Млада Босна“ није имала чврсту организацију, без социјалног и политичког програма које је као група тражила, њена идеолошка основа била је национална револуција, а идеолошка структура је најобичнији скуп разних фрагмената и елемената најразноликијих социјалних, политичких и економских теорија и филозофија. О идеологији најужих припадника „Младе Босне“ говори литература којом су се бавили. Гађиновић се из почетног националног заноса, под утицајем руских есера развио политички, а филозофски под утицајем Гијоа, кога назива „наш мислилац и наш пјесник. Племенити учитељ и дивни вођ младих духова.“¹¹ Данило Илић преводи Бакуњина, Андрејева и Горког. Према Гађиновићу, Богдан Жерајић је „песнике слободе учио наизуст, знао Кардучина и Надзона“. Читао и препоручивао друговима Кропоткина. Чабриновић је први читао социјалистичку, а касније анархистичку литературу. Јован Живановић је студирао Гијоа, Гарда, Диркхема, Бакуњина и Кропоткина. Данило Илић је извештавао Гађиновића да се у кружоку читају Скерлић, Чернишевски, Степњак, Кропоткин.¹² Полиција је, после Сарајевског атентата, код атентатора нашла књиге и брошуре Маркса, Бакуњина, Кропоткина, Бебела, Кауцког, Степњака итд.

Сви младобосанци, вапећи за акцијом и осећајући њену потребу: Гађиновић, Живановић, Жерајић, Илић, Слијепчевић и други, студирајући и путујући по свету, траже одговор за своју акцију. Њихову реч, реч Србије и Европе, чекају млађи. По кружоцима се дискутује грозничаво, ужарених очију. Сваки предлог је предмет озбиљног и живог расправљања: обавештења са села, сопствене мисли, савети из Београда, Загреба и Прага, великих и светлих примера вечите борбе научени из књига и чланака.¹³

У идеологији „Младе Босне“ централно место заузимају село и сељак. Али, она није разумевала дубље друштвене односе и снаге села и сељака. Отргнута од села и из његова сатава, „Млада Босна“ је, под при-

⁹ Владимир Гађиновић, *Млада Босна*, Споменица, 34.

¹⁰ Владимир Гађиновић, Богдан Жерајић, у: *Споменица*, 51.

¹¹ Писма Вл. Гађиновића, у: *Данашњица и Млада Босна*, Сарајево 1937, 54.

¹² Перо Слијепчевић, *Млада Босна*, у: *Напор*, Сарајево 1929, 200.

¹³ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, Београд 1945, 151–152.

тиском социјалног положаја босанског кмета, живела у психологији његовог бунтовништва, гледала у њему „чистоту народне душе и силу народног карактера“. У припреми својих акција, тражењу њиховог социјалног оправдања, ослањала се на кметовско село.¹⁴ Ништа се није могло урадити под притиском села за село, али без њега. Само је покушај Пјанић – Љуби-братић, да се ради под утицајем Масарикова реализма, био краткотрајан, јер је њиховим хапшењем био сломљен. Тај неуспех био је довољан да увери „Младу Босну“ да је једино могућа индивидуална акција, којом ће се подићи морал народа и истовремено задати тешки ударац режиму. Тај неуспех је, под утицајем литературе, затварао очи „Младој Босни“ пред чињеницама које би је могле од тога одвратити, а отварао пред чињеницом које су потврђивале њено схватање. Тако, Боривоје Јевтић пише о могућностима политичке борбе сељаштва: „Не треба сметнути с ума да се од сељака није могло учити. Он је тада био у потпуном духовном и материјалном ропству; аналфabet у пуном смислу речи, предан на милост и немилост жандармерији и уопште другим органима власти, опкољен конфиденти-ма, он је био као у опседнутој тврђави...“¹⁵ Сличну оцену о могућности политичке акције села, на основу понашања Богдана Жерајића, даје Владимир Гаџиновић, који каже: „Осећајући јединство себе и оних који пате, мрачних, болесних и алкохоличарских народних маса, он је смелом отвореношћу износио проблеме који стоје пред омладином и народом, проповедајући: Не мали рад, него борбу, не мир но рат и победу, рад у жучној борби и мир у великој победи.“ Мислећи на жртвовано дело Богдана Жерајића, Гаџиновић у њему види „тип новог доба“, који има „за душу део социјалне психологије“ и који је „дубоко везан за земљу врлинама и манама својим“.¹⁶ У немогућности организовања акција великог стила са сељаком, било је разумљиво, каже Владимир Гаџиновић, да „проблем народа нигде није тако дубоко везан са проблемом личности човека, хероја, као код нас“, и да „никада опет, српски живот није чезнуо више за тим човеком него данас“.¹⁷

На идеологију „Младе Босне“ утицано је са разних страна, што није баш потпуно схватила у пракси, нарочито револуционарној. Оштро одвраћање омладине „Младе Босне“ од водеће српске политике, диктирало је њено осећање потребе за одлучнијом, смелијом и енергичнијом акцијом, која је називана и револуцијом. Иако многим неповезаним групама и кружоцима „Младе Босне“ није било јасно шта је то револуционарна акција уопште, ипак је свима било јасно негирање Аустрије, и сваке политике

¹⁴ Владимир Гаџиновић, Богдан Жерајић, у: *Споменици*, 47.

¹⁵ Боривоје Јевтић, *Сарајевски атентат*, 18.

¹⁶ Владимир Гаџиновић, *Богдан Жерајић*, у: *Споменици*, 44.

¹⁷ Исти, *Крик очајника*, *Споменица*, 36.

„која се из ма каквих разлога ставља у оквире монархије“. На тој су основи ницали њени кружоци и деловали учитељи, који су великим делом били захваћени атмосфером „Младе Босне“, не успевајући при томе да се боље повежу и идеолошки више приближе. Разни страни утицаји доводили су до различите идеолошке структуре „Младе Босне“. Ти утицаји су долазили непосредно преко људи из Београда, Загреба, Беча и Прага, или из Италије, Француске или Русије и посредно преко књига. Владимир Гађиновић, Данило Илић, Јован Живковић су били чланови „Народне одбране“ у Београду.¹⁸

Омладина у Босни и Херцеговини у почетку се живо истицала у потреби Масариковог „ситног рада“, и поред тога што се „напрезала да бежи од фразе“. Чак је бечко друштво „Рад“, основано 1906. године због тога што се студентима чинило да се у удружењу „Зори“ много беседи. А Богдан Жерајић, у писму од 2. новембра 1909, које пише у своје и име другова из Загреба, назива и рад друштва „Рада“ фразерским. Уместо великих бечких програма он тражи „култивисање самога себе и уопште и као ситног националног рада... Сваки који је способан треба да се упише у „Соко“, а сваки да слуша курс земљорадничких задруга и аналфабетске курсеве. Владимир Гађиновић је проповедао 1910, у чланку „Млада Босна“, проповеда „ситан рад“: „Културно пењање код нас, које је отпочело треба наставити.“¹⁹

За идеологију „Младе Босне“ најзначајније је било што се најутицајнији тумач њених идеја и њихов сејач, с одласком у Швајцарску 1911, ослободио чешког „ситног рада“ и, под утицајем руске револуционарне емиграције, прихватио револуционарну идеологију тзв. есера, који су проповедали и атентате. Говорећи тада о „ситном раду“, Гађиновић каже: „Не мали рад него борба, не мир, но рат и победа, рад у жучној борби и мир у великој победи.“ То проповеда „Млада Босна“. Другачије речено: не само рад – ма како позитиван био, него револуционарни рад, политички. Гађиновић „ситни рад“ квалификује као „познато опортунистичко схватање“.²⁰

Перо Слијепчевић наводи да је већина „Младе Босне“ била за то „да се организује народ и чека час кад ће бити могуће угазити у рат, а мањина је заповедала кавгу атентатима, бојећи се да се народ у чекању не успава“.²¹ Веселин Маслеша мисли да је Слијепчевићева подела „Младе Босне“ на већину и мањину, сувише раширило њене оквира и под њих свео и ону интелигенцију и омладинце који су били под утицајем идеја и политике

¹⁸ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, Београд 1945, 147.

¹⁹ Перо Слијепчевић, *Млада Босна*, у: *Напор*, 192 – 193.

²⁰ Владимир Гађиновић, *Богдан Жерајић*, у: *Споменици*, 44, 48.

²¹ Перо Слијепчевић, *О двадесетогодишњици Владимирове смрти*, предавање одржано 22. фебруара 1937. на Универзитету у Београду, у: *Данашњици и Млада Босна*, Сарајево 1937, 32.

интелигенције из прве факултетске генерације, чији је главни принцип био „организовање и чекање“, при чему се много чекало, а мало организовало. За то проширење оквира Веселин Маслеша каже да је утолико лакше „што су, вербалистички разлике између прве и друге генерације биле слабе. Када бисмо свели *Младу Босну* на њене праве оквире, онда бисмо сигурно видели, да би се то питање мањине и већине другачије постављало...“²²

За критеријуме по којима би се могло утврдити ко је могао да буде обухваћен појмом „Младе Босне“, у некрологу Богдану Жерајићу, Гађиновић каже: „Младо Српство које се диже из садашњих развалина и пометености, да ли ћеш донети и васпитавати такве људе такву омладину? Изгледа да је у томе цео српски проблем политички, морални и културни.“²³ Маслеша се чинило да једини критеријум за одређивање граница „Младе Босне“ може да буде став према револуционарној акцији, која је у том моменту била најјаче испољена у атентатима. Према Маслеша, ни они нису били једини у којима је омладина видела „револуционарна средства борбе, али је сигурно, да она омладина које је, по Владимиру Гађиновићу, требало да пође трагом и жртвом Богдана Жерајића, није могла стајати пред таквом алтернативом, као што је поставља Пера Слијепчевић“. Тачно изражен став те омладине према паролу „организовати и чекати“ и Гађиновећева реченица о „раду у жучној борби и миру у великој победи“ показује „да би било организовање у жучној борби и жучна борба у организовању“. Маслеша наставља: „*Млада Босна* се баш са својом револуционарном вољом и својом свешћу о нужности и неопходности револуционарне борбе битно разликовала од свих постојећих политичких групација, и због тога критеријум за одређивање њених граница не може бити такав, да дозвољава мешање са другим елементима, поготово, када је практично парола организовања значила нерад, и стварно била један од узрока настајању *Младе Босне*.“ Рат је дочекан, али „организованост“ народа није дала никакве велике резултате, на основу чега Маслеша наглашава да Пера Слијепчевић није разумевао „односе између двеју генерација интелигенције и схватања да је утицај Србије, односно Београда, био једностран“. Проблем је био разлика у односу на национално питање у Босни и Херцеговини. Србија је сматрала да је „Босна и Херцеговина српска земља без дискусије“, а „Млада Босна“ је ту „изишла из оквира српског национализма, и грађанског и сељачког, и створила један други, шири оквир своје делатности“ у односу на утицај из Београда, оријентишући се другим центрима, који су јој омогућивали да дође „до својих ставова у националном питању Босне и Херцеговине“. Иако је утицај из Загреба, Прага и Беча, преко формираних студентских

²² Веселин Маслеша, *Млада Босна*, 148.

²³ Владимир Гађиновић, *Богдан Жерајић*, у: *Споменици*, 51.

удружења и живе политичке активности, био доста јак, нарочито на националне односе у Босни и Херцеговини, омладински напредњачки покрет који се развијао под утицајем Масарика у Хрватској, није ухватио дубљег корена у Босни и Херцеговини. И присталице напредњачког „ситног рада“ су се брзо одвратиле од тога посла и тражиле друге методе. Постојећи босански феудализам такође је тражио друге методе рада и борбе. Преостале присталице „ситног рада“, због њиховог става, нису се могли сматрати припадницима „Младе Босне“.

Значајно место у стварању њене идеологије имала је националистичка омладина која се одвојила од напредне. Уместо напредњачког културног рада, националистичка омладина је за свој главни задатак поставила борбу за ослобођење Јужних Словена и стварање југословенске заједнице. Та групација се прво купила око бечке „Зоре“, касније је створила посебне органе у Загребу, Сплиту и Прагу. Она је помагала „Младој Босни“ да нађе праведнији излаз из супротности на које је наилазила у ужем оквиру деловања и налажењу решења за социјалне супротности у историји народа са сличном социјалном структуром.²⁴

Сваки од активних припадника „Младе Босне“, а најактивнији у стварању и развоју њене идеологије били су Владимир Гађиновић, Данило Илић, Гаврило Принцип, Недељко Чабриновић, Трифко Грабеж и до смрти Богдан Жерајић, имао је неке посебне карактеристике у служби заједничких циљева. Своје малобројне године проводили су у врелој атмосфери, стално забављени најразноврснијим завереничким плановима. Дискутовали су ужагрених очију. Гаврило Принцип, по причању Добросава Јевђевића, „данима је спавао са бомбама под покривачем“. Приватног живота нису имали. Сви су живели врло оскудно и у Сарајеву, и у Београду, и у Бечу, и у Женеви. Сви су били спремни на жртве. Лична жртва Богдана Жерајића створила је култ. Владимир Гађиновић тражи примере личне жртве у свету и упућује на њих своје пријатеље. Сви су се они осећали „као мртваци на отсуству“. У једном писму мајци из затвора, Данило Илић јавља о својој судбини, кратко и хладно: „Ја ћу можда бити осуђен на смрт.“ А Трифко Грабеж, после пресуде због учешћа у Атентату у Сарајеву, пише оцу: „Чуо сам да сам осуђен на двадесет година робије, али то није ништа, јер нас смо се тројица и иначе заверили дати живот за добро Босне и Србије.“ Гаврило Принцип отуђио се од Димитрија Митриновића, и презрео га, јер је сматрао да се он, као један од вођа омладине, треба да чува. Принцип је, међутим тражио једнаке жртве од свих. Већина су били добровољци у балканским и у светском рату. Сви су били жељни знања. То су биле опште карактеристике и заједничке особине једне групе омладине, којима је раз-

²⁴ Писма Владимира Гађиновића, у: *Данашњици и Млада Босна*, Сарајево 1937, 54.

вој друштвених прилика, и стицај разних политичких околности, доделио да поведу политичку борбу у земљи, и да је воде како су најбоље умели и могли. Био је то врхунац онога што један човек може од себе да да.²⁵

У почецима рађања „Млада Босна“ је била српска. Владимир Гађиновић 1910. године чланак „Млада Босна“ почиње речима: „Босна је стара српска земља по својој психологији, култури, целом животу.“²⁶ И кад се касније проширила на југословенске позиције, није потпуно могла да пређе преко тезе о Босни као српској земљи, иако је један врло мали део хрватске омладине приступио „Младој Босни“ и био југословенски оријентисан.²⁷

Најјачи револуционари средње омладинске генерације у Босни, Жерајић и Гађиновић стварно су највише спомињали српство, а њихов утицај у Сарајеву био је највећи. Омладински лист „Српска омладина“, од септембра 1912. до јуна 1913, био је на платформи национализма и у раду „у строго српском националном духу“, против чега су протествовали српски студенти окупљени око бечког друштва „Рад“.

Интересантан је психолошки и идеолошки развој босанске омладине од српства до југословенства. За њу је „српство“ било „синоним крепке бунтовности, а „југословенство“ више као идеал песника и говорника. Док је у осталим југословенским областима југословенска идеологија била стара, у Босни је тој идеологији доприносила омладина. То југословенство је одмах хтела да претвори у акцију. Сва идеологија омладине „више је ствар осећања него умовања, па на форме не треба строго пазити“. „Млада Босна“ је у свом путу била „искрена и стално прогресивна“. Босански омладинци били су они који су идејно настојали да јаче и енергичније одреде појам југословенства, као нов културан садржај. Те нове мисли биле су: „Југословенски национализам, о коме је реч није наставак национализма српског, хрватског и словеначког, него дубока реформа“, јер треба раскрстити с многим схватањима и многим навикама из прошлости – схватање нације, изменити метод акције. Идеала југословенства не сме се тражити тајним организацијама, ни виолентним методама. Он треба да буде идеал културног хуманизма, толерантног стапања.²⁸

Југословенство „Младе Босне“ било је борбено, заправо упориште са којег су омладинци мислили да прошире и у њу увуку и друге народе у Босни. У првом реду било је то борбено средство и саставни део борбеног југословенства омладине у другим крајевима Монархије.²⁹

²⁵ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, 172–173.

²⁶ Владимир Гађиновић, *Млада Босна*, у: Споменици, 32.

²⁷ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, 155.

²⁸ Перо Слијепчевић, *нав. рад*, 188–190.

²⁹ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, 157.

Југословенство у идеологији „Младе Босне“ служило је омладини у Босни и Херцеговини као „чиста политичка конструкција, како би се превазишле националне тешкоће“ између босанских Хрвата и Срба. И политичко изјашњавање групе Петра Кочића у Босанском сабору 1913, преко посланика те групе др Ђорђа Лазаревића, за југословенство „имало је само декларативни значај; остајући на истим позицијама у националном питању, како је то одредила *Отаџбина* 1907. и 1908. године“.³⁰

У вези са југословенством, Маслеша каже: „Као потпуно егзотеран елемент, југословенство *Младе Босне* је више једна логицирајућа свест о томе, да би било добро кад би било, него једна логична последица осведочења, које би произлазило из националне и политичке свести српске масе у Босни и Херцеговини.“ За изјаве неких младобосанаца да нису ни Срби ни Хрвати, него Југословени, као што је изјавио Гаврило Принцип на суђењу, Маслеша каже да су „биле само доказ да су они веровали у корисност и снагу своје конструкције, и ништа више“.³¹ Владимиру Гафиновићу је југословенство као нација било фраза, „као мешање воде у наше српско вино“.³²

У вези са југословенством, Маслеша још каже: „Југословенске тенденције *Младе Босне*, међутим, пружају нам драгоцене податке о националној политици српске босанске чаршије као и прве генерације интелектуалаца, који су препустили омладини да она покушава наћи једно решење заиста оштрих и непријатних националних супротности у Босни и Херцеговини, који су слабили и онемогућавали заједнички фронт свих угњетених нација против аустроугарске Монархије.“ С друге стране, омладина је мислила да се намерама Аустрије може супротставити југословенством. Према Маслеши: „Ова мисао је помало гротескна, јер у ствари методски је врло слична покушају саме Аустрије да створи ’босанску нацију’. Ова је само хтела да у резултату, негирајући Србе и Хрвате, обезбеди своју владавину, а *Млада Босна* да је сруши...“ Ипак, у односу на југословенство Хрватско-српске коалиције, југословенство „Младе Босне“ било је борбено упориште са којег су мислили да могу проширити своју борбу и њу увући и друге народе у Босни и Херцеговини, и због тога је оно било неприхватљиво за грађанство. Оно није хтело борбу, ни њено проширење на друге крајеве аустроугарске Монархије. Оно је било за чекање и искључиво везано за Србију. Због тога се супротстављало југословенству, које је код „Младе Босне“ било првенствено борбено средство. Тако је југословенство „Младе Босне“ било конструкција из вана, помоћу које су мислили појача-

³⁰ *Отаџбина*, бр. 1, Бањалука 28. јуна 1907; Исто, бр. 8, Бањалука 12. марта 1908.

³¹ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, 155–156.

³² Перо Слијепчевић, *Млада Босна*, у *Напор*, 188.

ти и проширити борбу против Аустрије. „Младу Босну“ су југословенство и атентати удаљавали од сељаштва, у име којег је под његовим притиском и његовим социјалним положајем деловала.³³

У централном идеолошком питању „Младе Босне“ – национално и социјално ослобођење, у којима се мимоилазила са грађанством, односно са првом интелектуалном генерацијом и сељаштвом, она је била без иједног идеолошког става, и без иједне критичне теоријске анализе. „Неколико чланака Владимира Гађиновића су ускоро озбиљнији писмени документи *Младе Босне* о њој самој, а више су позиви на активност и борбу, апели на националну свест и традиционални револуционарни морал, него теоријски покушаји сагледавања друштвене проблематике Босне и Херцеговине и политичких задатака једног авангардног покрета, какав је требало да буде *Млада Босна*.“ У вези са свођењем дискусија на ситни или револуционарни рад, чији смисао и садржај није био јасан и на проблем етапног решавања – прво национално, па онда социјално ослобођење, односно прво национална па социјална револуција, Маслеша се највише спорио са Пером Слијепчевићем, који је 1929. написао да се „са осмехом сећа дискусија на тему: еволуција или револуција“. ³⁴ А Маслеша пише да са осмехом чита Слијепчевићев текст из 1937. године,³⁵ „о приоритету националне револуције“, у којем пише: „Опрека између скрајњег социјалистичког и скрајњег националистичког схватања није била оштра као данас, није бар код нас предратних омладинаца. Никад, ниједном приликом не сећам се да бисмо се припремали о томе да ли да се одредимо и радимо социјалистички или националистички. Теоријски неко је нагињао више тамо, неко овамо, али то је била тако рећи приватна ствар, а јавне потребе наше земље и народа тако су биле очигледне да нису допуштале никакво бирање. Без националног ослобођења није могло бити никаквог другог великог успеха, у томе смо се сви слагали, и тај рад, и тај народни устанак сви смо сматрали првом потребом.“

Маслеша каже да се „Млада Босна“ у вези с питањем „да ли ситан или револуционаран рад, одредила за револуционаран“. Код питања односа „националног и социјалног ослобођења, *Млада Босна* се одредила за такозвано етапно решење: прво национално, па онда социјално ослобођење“. По Маслеши, тај став је последица оне „очигледности“ о којој говори Перо Слијепчевић у свом тексту, а која је карактеристична за већину припадника „Младе Босне“. У подели решења на етапе, услед међународне

³³ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, 154–158.

³⁴ Перо Слијепчевић, *Млада Босна*, у: *Напор*, 191.

³⁵ Исти, *О двадесетогодишњици Владимирове смрти. У: Данашњица и Млада Босна*, 32.

и унутрашње политичке и привредне стварности, није, по замисли „Младе Босне“, било никаквог етапног решења, већ стварно само прве етапе. „Млада Босна“ је о првој етапи „имала још неке своје погледе“, а у другој „владао је потпуни мрак“. У вези с односом и значењем националног и социјалног ослобођења, сељаци су у већини „сматрали да је национално ослобођење истоветно са социјалним“, и зато су тражили „једно решење без етапа“. Код кметова и сељака беземљаша превладало је уверење да су „српско и кметско решење једно те исто, и српско решење, што значи национално ослобођење и присаједињење Србији, јесте истовремено и социјално ослобођење кметова и подела земље“. То решење је „било револуционарно. Оно је тражено 1875. и оно је остало нерешено све до 1918. године“. За град, такво решење није било једино, услед промена у привредном животу земље са аустроугарском окупацијом. „Млада Босна“ је видела ту разлику у вези са социјалним ослобођењем и зато га је у етапном решењу ставила на друго место, а то није одговарало стварној проблематици босанског друштва. Непостојање јединства снага онемогућавао је идентитет и истовременост двају решења против којих је најјача снага била Аустроугарска.³⁶

Како „Млада Босна“ није била израз ни грађанства, она то није била ни за радништво, али је њен став према њему, као и према сељаштву, био позитиван. У отпору стране аустроугарске власти, сопствене чаршије, радничке класе која је преко социјалдемократске странке зависна од Беча, неорганизованости села, „Млада Босна“ је била „један од снажних млазева револуционарне енергије, иако није била предвиђена ни у једној резолуцији ни једног аустријског социјалдемократског конгреса“. Под вођством страних радника, раднички покрет је формално добио туђински карактер. Међународни раднички покрет био је против индивидуалног терора. Стога су социјалдемократи, бечки и босански, против тероризма требало да се боре изградњом политике која ће му се супротставити својом револуционарном ефикасношћу и учинити га сувишним и непотребним. „Младу Босну“ у атентаторским плановима нису подржавали ни „Народна одбрана“ ни Јован Скерлић. Али, омладина је ишла својим путем. Нови утицаји и сама босанска стварност потврђују то. По руском схватању, атентати имају улогу да одржавају будну свест маса. Они нису мислили да ће то пре времена изазвати рат.³⁷

Према Цвјетку Поповићу, међу омладином је владало опште уверење да ће се атентатима „најбрже деловати на људе да се револуционаришу“. Он каже да се на њиховим мањим и већим скуповима „непрестано рас-

³⁶ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, 164–165.

³⁷ Перо Слијепчевић, *Двадесетогодишњица Владимирове смрти*, 32.

прављало о потреби индивидуалне терористичке, као најбољем начину борбе у садашњим приликама“. Према Поповићу мисао „о атентату на поглавара земље генерала Потјорека била је потпуно сазрела“. Замишљало се „да он треба да плати главом на оном месту на коме је Богдан Жерајић умирући рекао: *Своју освету остављам Српству!* Сасвим се сигурно може тврдити да није престолонаследник 1914. године дошао у Босну, у току године био би извршен атентат на Потјорека.“ Поповић наводи да о атентату на Поћорека „није мислио само један, већ стотине омладинаца“. Иво Крањчевић се носио „плановима како ће да цео клостер надбискупа Штадлера дигне у ваздух“.³⁸

Баш уочи судбоносног Атентата у Сарајеву, Боривоје Јевтић у јунској свесци „Зоре“ за 1914, из Сарајева, у којем скоро предказује шта ће доћи, пише: „Живи национални дух омладине неће да трпи средњовековне стеге, још мање да буде равнодушан према политичким догађајима који се врше у самој земљи и који су се, после, извршили у балканским државама. То је донело охрабрење и наду; у исто време направило је прелом, данас сувише јасан између аустријских педагога који су имали задатак да убијају национални дух и омладине коју је занела струја општег националног дизања... Омладина је незадовољна системом у школама, поступком власти с народом који је оголео, деловањем наших првака који сагибају шију: она је незадовољна у општем смислу те речи. А зна се шта следи после револуције духова“. Толико је омладина на сарајевским улицама говорила о атентатима да то више није изгледало озбиљно. Право има Перо Слијепчевић кад се још 1912. жали: „Наше идеје нису пратила дела и схватљиво је да су наше речи сматране за буновна грцања мале деце.“ После Првог балканског рата у Сарајеву је омладина у својим дружинама киптела огорчењем према држању Аустрије у време тог рата, пресудама напредњацима Пјанић – Љубибратић 1913. и „изнимним мерама“ почетком маја исте године.³⁹

Док „Млада Босна“ спрема Атентат у Сарајеву, студентски конгрес у Бечу истог дана прославља 60-годишњицу „Зоре“, друштва Срба и студената у том граду. Они су се изјаснили против атентата и да „масовну револуцију треба претпоставити индивидуалном терору“. Изјаснили су се за револуционарну организацију на принципу концентричних кругова и по методу тројки. Од атентата је са закашњењем одустао и Владимир Гађиновић. Принципов атентат, као атентат „Младе Босне“, изражава идеологију класно и политичких неразвијених народа у империјалистичкој епохи. Они „прво прибегавају атентатима“, који тако „постају припремна музика импе-

³⁸ Цвјетко Поповић, *Прилог историји Сарајевског Атентата*, Политика, 31. III – 5. IV 1928.

³⁹ Перо Слијепчевић, *Млада Босна, у Напор...*, 208.

ријалистичког валцера, једна фаза народноослободилачке борбе уопште“ . „Млада Босна“ је хтела да Босна и Херцеговина буде слободна и независна од ма чијег империјалистичког интереса. По њој прва „политичка формула слободе је формула националне слободе у националној држави“ .⁴⁰

Од атентатора је јача била стварност, а догађаји су се брже развијали него њихово сазнање, задаци су били већи него њихове моћи. За ситни рад били су сувише јаки, за револуционарни реализам – сувише слаби. Нису могли и нису хтели с онима који су се одвојили од народа, којем се ни сами нису умели приближити, иако нису бежали од њега. Мислили су да раде за њега, макар и без њега. И то је било важно питање на које нису умели наћи одговор. Како је велики проценат омладине стално прелазео из села у град, и чинио „Младу Босну“, она је била „на пола пута, негде између свога дотадашњег скромног, сељачког или сиротињског живота и будућег угодног бирократског или грађанског живота, и била на пола пута сазревања од младидића у људе“ . Иако је по свом социјалном пореклу била класно угњетена, никад непосредно није ушла у класну борбу, и никад није схватила шта је то заправо класна борба. „Млада Босна“ је била неадекватан израз општег реализма и општег бунта свих социјалних и националних незадовољника у Босни и Херцеговини. У политичкој борби применила је оне методе који су одговарали њеној снази и њеним могућностима, а који су проишавали из њене социјалне и идеолошке структуре.⁴¹

С обзиром на логичне последице у развојној линији српског грађанства у Босни и Херцеговини, од кмета до кмета до кметодера, и на њено социјално стање и по узроцима, смислу и методама револуционарне акције, „Млада Босна“, каже Британац Ситон Вотсон, није била ни „злочин“ ни „мрља“ у борби српског народа за ослобођење и уједињење.⁴² Јер, са нестанком националног буђења народа у хабзбуршкој Монархији, која је била историјски окупљач и организатор угрожених народа са османлијском најездом, та сложена државна творевина није се прилагођавала њиховим националним тенденцијама, већ их је силом гушила и постала препрека њиховом даљем разарању, што је створило и „Младу Босну“ и њену идеологију, чију је срж чинила борба за слободу и уједињење југословенских народа.

У великом народном кретању почетком XX века боснскохерцеговачка омладина, као и југословенска, била је врло активна, а у односу на старију генерацију интелектуалне омладине стално је еволуирала у идејама и тактици. Као ђаци, највише су радили на расположењу. „Младу Босну“ посебно карактерише „дивно прегалаштво, морална чистота, чист образ,

⁴⁰ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, 34, 37, 42.

⁴¹ Исто, 167, 169.

⁴² Ситон Вотсон, *Сарајево*, Загреб 1926, 106.

човечство, жртвовање за народ“. Идејно је карактерише наступање „у знаку југословенског јединства“ чиме је дала „разривеној Босни улогу копче и везе међу племенима“. Тај „појас омладине“ остао је у нашој историји „као један сјајан лук звезда, и пример будућима, али уз путе питомије, и вреднија времена“, закључио је њихов савременик Перо Слијепчевић, у раду „Млада Босна“, објављеном у *Напору Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење* (218).